

KUML 19
70
FOR P.V. GLOB

KUML

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1970

With Summaries in English

Mit deutschen Zusammenfassungen

JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB SATTE DETTE KUML FOR

P. V. GLOB

PÅ 60 ÅRS DAGEN DEN 20. FEBRUAR 1971

I KOMMISSION HOS
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN

1971

Omslag:
P. V. Glob:
Jysk Tordenvej

Redaktion:
POUL KJÆRUM

Copyright 1971
by
Jysk Arkæologisk Selskab
JSBN 8700 22971 7

Printed in Denmark
by
Jysk Centraltrykkeri A/S

INDHOLD/CONTENTS

<i>Peter Seeberg</i> : Det frie felt. P. V. Glob og de danske provinsmuseer	9
A clear field. P. V. Glob and the Danish provincial museums	
<i>Klaus Ferdinand</i> : Etnografien på Moesgårdmuseet	13
The ethnographical collections at Moesgård	
<i>Hellmuth Andersen og Ole Klindt-Jensen</i> : Hesselbjerg. En gravplads fra vikingetid	31
Ein wikingerezeitliches Gräberfeld	
<i>Tage E. Christiansen</i> : Træningslejr eller tvangsborg	43
Training-camp or garrison-fort	
<i>Kristján Eldjárn</i> : En tau-stav fra Island	65
A Tau crosier from Iceland	
<i>Knud J. Krogh</i> : Den norske stavkirke	83
The Norwegian stave-church	
<i>Aslak Liestøl</i> : En uartig historisk runeinskrift	91
A historic runic inscription from Bergen	
<i>Jytte Lavrsen</i> : Brandstrup. Nye billeder af et gammelt fund	99
Brandstrup – new illustrations to an old find	
<i>Peter Riismøller</i> : Pottemageren i Pederstræde	109
The potter of Pederstræde	
<i>Erling Albrechtsen</i> : Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn	123
Early Iron Age settlement on Funen	
<i>C. J. Becker</i> : De gådefulde lerblokke fra ældre jernalder	145
Die rätselhaften Tonblöcke aus der älteren Eisenzeit	
<i>Hans Neumann</i> : Et dødehus fra Enderupskov	157
Ein Totenhaus von Enderupskov	
<i>Erling Johansen</i> : Med hevet hånd	171
The raised hand	
<i>Mats P. Malmer</i> : Bronsristningar	189
Bronze engravings	
<i>Sverre Marstrander</i> : Et magisk fangstlokkemiddel	211
A magical hunting charm	
<i>C. A. Moberg</i> : Regional och global syn på hällristningar	223
Research in rock carving	
<i>Povl Simonsen</i> : Sydskandinavisk i Nordskandinavien	233
South-Scandinavian petroglyphic art in northern Scandinavia	
<i>Holger Friis</i> : Flinthugningspladsen ved Studeli klit	243
A Neolithic bivouac at Studeli klit	
<i>Hans Jørgen Madsen</i> : To dobbeltgrave fra jysk enkeltgravskultur	249
Two double graves from the Jutland Battle-axe Culture	
<i>Bent Sylvest</i> : Dolktidsgrav med ravsmykker	261
Late Neolithic grave with amber pendants	
<i>Anders Hagen</i> : Om arkeologiens kulturbegreb	267
On cultural conceptions in archaeology	
<i>Hans Helbæk</i> : Da rugen kom til Danmark	279
The arrival of rye in Denmark	
<i>Ulrik Møhl</i> : Fangstdyrene ved de danske strande	297
Seal and whale hunting on the Danish coasts	
<i>J. Troels-Smith</i> : Naturvidenskabelig datering	331
<i>T. G. Bibby</i> : »... efter Dilmun norm«	345
»... according to the standard of Dilmun«	
<i>Karen Frifelt</i> : Jamdat Nasr fund fra Oman	355
Jamdat Nasr finds in the Oman	
<i>Peder Mortensen</i> : Om Barbartemplets datering	385
On the date of the temple at Barbar in Bahrain	

Av Carl-Axel Moberg

Hällristningsforskning?

»Alt for ofte er helleristningerne ved tolkning betragtet som et hele, hvilket har ført til de ejendommeligste resultater«. P. V. Glob's formulering i förordet till »Helleristninger i Danmark« (1) innehåller mycken sanning; inte bara om tolkning. Man skulle kunna tillägga, att de otillfredsställande resultaten av att betrakta hällristningarna som en helhet blir ännu mer otillfredsställande, när denna helhet dessutom behandlats som en *isolerad* helhet; då »hällristningsforskningen« har varit sig selv nok.

Men man måste också medge, att denna situation ofta har varit och ofta ännu är svårframkomlig, ur vissa synpunkter.

En synpunkt gäller kronologien, eller rättare sagt bristen på tillfredsställande detaljerad kronologi. Hos oss leder väl den vetenskapliga dialogen så långsamt till en viss förbättring härvidlag. Som exempel kan nämnas hur Arthur Nordén utarbetade sitt förslag till en tidsskala för Östergötlands hällristningar (2), och Carl-Axel Althin senare sitt för Skåne, mycket annorlunda (3). Och 1964 aviserade Bertil Almgren sitt system (4); detaljdateringar med hjälp av detta publiceras (5); men grunden för dessa dateringar har icke genom publicering gjorts tillgänglig för granskning och bedömning. Det har däremot skett med Sverre Marstrand's kronologi för Skjeberg m. m. i Østfold i Norge (6) och nu alltså P. V. Glob's för Danmark – båda realistiskt måttfulla ifråga om tron på vilken detaljskärpa som är möjlig i relation till den montelianska etc. föremålskronologien. Denna har synbarligen i alla de nämnda fallen ansetts vara den enda tänkbara referensramen.

Därmed har vi nått den andra synpunkten. Den gäller de ytterligt ojämnt fördelade möjligheterna att infoga hällbilderna som del i ett mångsidigare källmaterial. Relativt gynnsammare är dessa möjligheter beträffande sådana hällristningar som är de enda i Danmark-Skåne (»skeppsrisingarna«) (7). Althin strävade markerat att nyttiggöra dessa möjligheter. Under senare årtionden har motsvarande anknytningsmöjligheter börjat öka väsentligt beträffande de mer eller mindre annorlunda hällbilder (»viltrisingarna« och – målningarna) (7), som jämte den nyssnämnda arten finns i det övriga Sverige, i Norge samt i Finland och vidsträckta anslutande östliga områden. Redan hos oss är emellertid svårigheterna väsentliga. Och utanför Nordeuropa finns mängder av hällbildsmaterial, som mer eller mindre hänger i luften,

eller snarare sitter fast i stenen, utan att kunna sättas in i vidare arkeografiskt sammanhang.

Isolerad »hällristningsforskning« är nödvändig, när kronologi och referensmöjlighet brister. Men i princip är den lika otillfredsställande, och bär på samma risk för inkräkt sterilitet, som t. ex. »keramikforskning«, »stilforskning«, »föremålsforskning« och över huvud taget »sakforskning« – om ordet »sakforskning« används för att beteckna en forskning där kunskap om »sakerna« är självmål – i stället för instrument i historisk-antropologisk vetenskap. Men, omigen: när kronologi och referensmöjligheter brister, måste vi dras med även »hällristningsforskning«.

Regional syn

I två avseenden är det väsentligt lättare att undgå att betrakta hällristningarna som ett helt. Den ena möjligheten öppnas av motivens variation. Den vägen har ju alltid varit intensivt använd, ända därhän att den blivit dominerande allfarväg. Alla är väl inte övertygade om att den vägen längre visar särskilt lovande framkomstmöjligheter. Den andra möjligheten bereds av kombinations- och lägestudier. Här finns otvivelaktigt intressanta chanser att komma vidare. Man bör kunna få ut mer genom jämförande granskning av ristningsytor som helheter (3). Likartade ristningsytor kan sammanfattas till regioner. Sådana kan ge anledning till tvärregionala studier.

Ett avgörande steg framåt ifråga om användning av regionsbegrepp togs 1945 av Althin, genom hans försök att sätta de skånska ristningarna in i ett system av nordeuropeiska regioner, »zoner« (9). Althins skiss kan ännu efter ett kvarts sekel användas som en nyttig utgångspunkt för fortsatt diskussion, och för justeringar på grundval av vad som framkommit sedan 1945.

Bornholm och Skåne

Ett exempel på hur sådan fortsatt diskussion blivit möjlig erbjuder Althins zon II. I den sammanfattade han hällristningar i Sydöstkåne, på Bornholm och på Gotland. Detta skedde på grundval av publicerat material, och under reservation. Här har framför allt Globs bok givit bättre möjligheter till bedömning (10).

Althin hade fått den uppfattningen att det fanns »flera goda överensstämmelser« mellan ristningarna »i trakten av Simrishamn« och dem på Bornholm. Härvid är emellertid att märka, att han längre fram i samma verk (11) lade fram starka skäl för att göra en bestämd skillnad mellan två huvudgrupper i det sydöstkånska materialet, kring å ena sidan Simris 19 och å andra sidan Järrestad 4. Huruvida hans uppfattning om att denna skillnad återspeglade

olika tidsställning, i angiven ordningsföljd, står sig – det är i vårt sammanhang av mindre intresse. Här är det emellertid väsentligt, att grupperna verkligen är markant olika, på sätt som kan illustreras av nedan angivna huvudskillnader i fördelningen av talrikare motiv («x» anger 10 % av summan av räknade figurer inom gruppen):

Järrestad etc. (ca. 600 figurer)	Människor	Skålgropar	Runda tecken	Skepp	Spår	Yxor	Djur
	.	xxxxx	.	.	xx	.	.
Simris 19 etc. (ca. 250 figurer)	.	xx	.	xxxx	0	xxx	.

Genom Glob's publikation kan man nu göra motsvarande uppskattningar i huvuddrag av de bornholmska bildristningsytornas vanligare innehåll (ca. 400 fig.). Sammanställer man detta med de sydöst-skånska grupperna, visar sig en markant överensstämmelse med Järrestads-»gruppen« (den innehåller bara ytterligare en lokalitet), men en lika klar skillnad gentemot Simris-gruppen. Framför allt visar sig denna skillnad i yx- och yxbärrmotivens betydelse vid Simris, och frånvaro på Bornholm. Om man bibehåller Althins zon-II-begrepp, bör det nyanseras: det omfattar Järrestads- och Gladsaxristningarna i Skåne, Bornholm, och onekligen gärna också Hägvide-ristningen på Gotland. Simris-gruppen däremot är i mycket något för sig.

Fig. 1. Älgar, skepp, fotspår – möten mellan skilda världar? eller steg i en successiv perspektivförskjutning? Nämforsen. Efter Hallström.
Elks, ships, foot-marks – the meeting of different worlds, or elements of successive changes in perspective?

Från Bornholmsgattet till Nämforsen

Att på detta sätt jämföra hållristningsgrupper, som ligger bokstavligen inom synhåll från varandra, är mindre riskabelt än att jämföra grupper på stort geografiskt avstånd. Inom Nordeuropa aktualiseras detta särskilt i samband med »viltbilderna«. Althin saknade – liksom Glob – anledning att gå in närmare på sådana – som inte finns i Skåne och Danmark. Han betraktade dessa («Vejdezeichnungen») och skeppsristningarna (som han kallade »bronzezeitliche Zeichnungen») såsom två autoktona företeelser (12). Den sistnämnda, vanliga uppfattningen anses av somliga vara åtminstone alltför onyanserad (13). Efterhand publicerat material har givit ytterligare stöd för kritik i sådan riktning.

För svensk del är det givetvis Nämforsen-ristningarna, som i första hand tilldrar sig särskild uppmärksamhet i detta sammanhang. Grundskillnaderna framstår givetvis som obestridliga – framför allt den, som betingas av uppen-

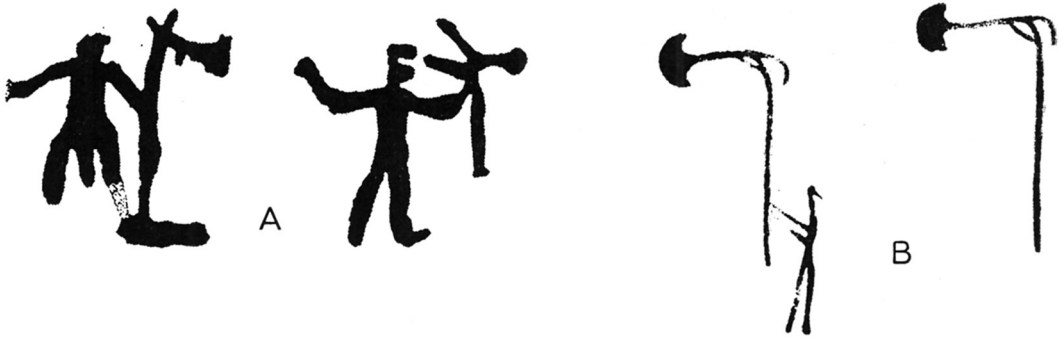

Fig. 2. Yxbärare i olika zoner. a) Nämforsen. Efter Hallström. b) Simris 27. Efter Althin.
Axe-bearers in different zones.

barligen helt olika förlagd naturtyngdpunkt i tillkomstmiljöerna. Inga älgar står mot mer än hälften älgar. Men ifråga om skeppsbilderna – mer än en fjärdedel av bestämbara figurer (ca.1400) vid Nämforsen (14) – måste man inveckla sig i helt esoteriska distinktioner, om man vill skilja mellan »fångstfolksbåtar« och andra (15). Och gör man inte det, kommer man näp- peligen från att konstatera åtskilliga sammanbindande principiella likheter mellan skepp vid Nämforsen och skepp i söder-väster. Till denna samman- bindning kommer sedan andra motivanalogier, av större eller mindre bety- delse. De 25 skorna eller fotspåren (fler än på Bornholms bildristningar!) och det dryga 30-talet skålgropar (inte mycket färre än i hela Althins Simris- grupp!) säger där mer än det enstaka hjulkorset (14) (fig. 1). Och om man accepterar att fästa sig vid principiella analogier mellan motiv, och att dessas utformning måste variera efter olika miljö – då lär man ha svårt att helt avstå från att associera t. o. m. mellan Nämforsens »djurhuvudyxbärare« och Simris' »yxbärare« (fig. 2) (16).

Från Nämforsen till Vita havet

Efterhand som vi får kännedom om mer hållbilder i östligare områden, för- skjutes också det perspektiv i vilket Nämforsen syns. Tidigare sammanställ- ningar (17) av Nämforsen med Onega- och Vita-havsristningar vinner i styrka allt eftersom mer publiceras från sistnämnda område (18). I mellanrummet ger numera Astuvansalmi en bropelare. Återigen är skeppsfigurerna det mest sammanbindande motivet. Det har sitt intresse att vid Zalavruga I-XXII (19)

Fig. 3. Älgar och skepp i den boreala barrskogszonen. a) Nämforsen. Efter Hallström. b) Vyg. Efter Hallström. c) Zalavruga. Efter Savateev. d) Jenisej. Efter Okladnikov 1959. e) Sakatji-Alan vid Amur. Efter Okladnikov 1968 a. f) Kija, Ussuri. Efter Okladnikov 1968 b.

Elks and ships in the Boreal pine-forest zone.

A

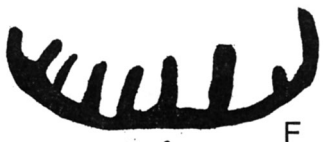
B

C

D

F

E

deras relativa andel i figurbeståndet (ca. 1400 figurer) är ungefär som vid Nämforsen, och likaså fotspårens, medan de båda förekomsterna visar olikheter i relativ frekvens ifråga om människogestalter – fler vid Zalavruga – och älgar (mycket färre där, medan andra däggdjur samt fåglar är fler). Vid Onega (ca. 570 figurer) återigen förskjuts proportionerna genom den mycket högre frekvensen av fåglar (20). Återigen avspeglas naturmiljöskillnader.

Med sådana betraktelsesätt blir skillnaderna från Södra Östersjön via Nämforsen i Ångermanälven till Vita havet mindre en kategorisk gräns mellan två olika världar, mera en successiv, ekologiskt betingad perspektiv-förskjutning. Denna leder emellertid då till att man – trots Glob's befogade varningsord i inledningscitatet – blir benägen att uppfatta hållbilderna inom detta stråk som ett slags helhet.

Konsekvensen härav blir till slut då, att de »sydskandinaviska« »jordbruksristningarna av bronsålderstyp« förlorar den självständiga plats i centrum av begreppet »nordisk bronsålder«, som de brukar ges. I stället blir de en sydvästlig, geografiskt perifer, men mera rikhaltig och välstuderad, delvis sydkontinentalt influerad del av ett nord- och östeuropeiskt hållbildskomplex.

Från Vita havet till Stilla havet

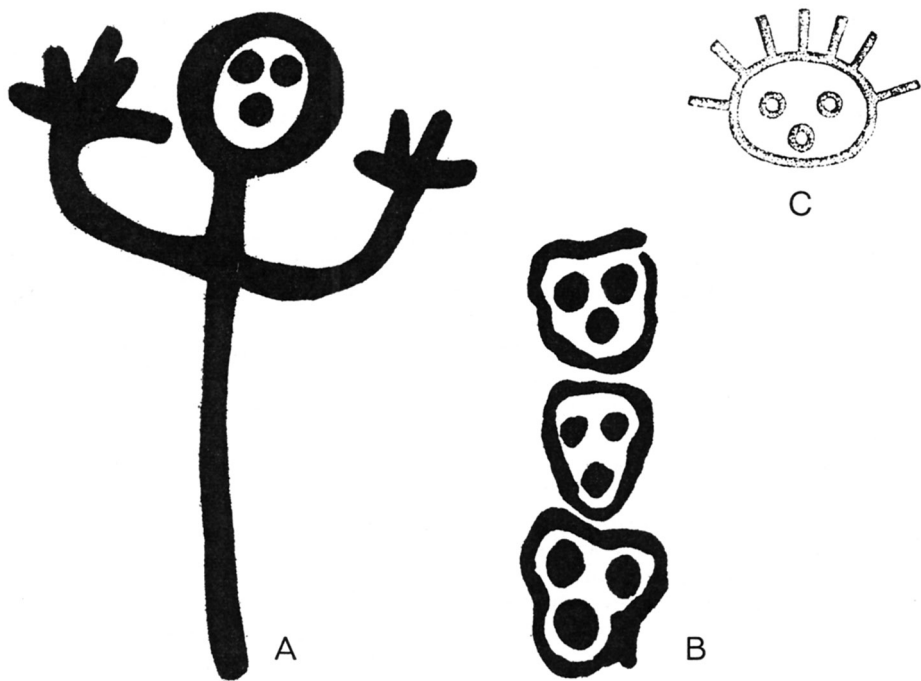
Men inte heller här kan man göra halt. Man måste ta ställning till frågan i vad mån detta komplex skall ses som en del av ett mycket större, nord- Eurasiskt sådant. Det är återigen de nyare sovjetiska publikationerna, som ger bränsle till en sådan debatt – genom exempelvis älgar och skepp vid Jenisej (22), talrika älgristningar i Bajkal-området (23) samt mer än enstaka förekomster av skeppssymboler där (24), och ännu längre österut, i Amur-området (25) (fig. 3). Men i och med sådana jämförelser aktualiseras också frågan om var gränsen går mellan sådana sammanställningar, som man vill bedöma såsom med övervägande sannolikhet meningsfulla – att tolka som indikationer på något slag av kontakt – och sådana, som är betingade av överallt möjliga, elementära beteendemönster, eller som är helt betingade av slump. Förr eller senare överskrider man gränsen till de sistnämnda situationerna (fig. 4).

Två områden med ett mellanrum

Vid jämförelser mellan regionalt slutna komplex är emellertid situationen en annan. Där kan det ofta bli ett problem hur man skall tolka relationen mellan två sinsemellan lika regioner, som skiljs av ett stort geografiskt mellanrum. Detta kan vara sådant att bevarade mellanled är uteslutna – som t. ex.

när Glob sammanställer danska och skotska hällristningar (26). Men i andra fall finns det land emellan – som t. ex. mellan Nordeuropa och de alpina hällristningsområden, vilka också spelar en stor roll i Glob's resonemang (27).

Ett sådant fall har kommit i centrum för ett avsnitt av en brännande amerikansk debatt om arkeologisk metodik. När Lewis R. Binford i inledningsavsnittet till »New perspectives in archeology« generellt vänder sig mot varje bruk av antaganden om förlorat material (28), använder han som måltavla en passus i Bridget Allchins »The stone tipped arrow« (29). Utgångsläget för diskussionen är ett geografiskt avbrott i förekomsten av klippkonst, mellan Sahara och Sydafrika. Men på båda sidor om luckan finns likartad klippkonst. Har det funnits två oberoende kulturtraditioner i de båda områdena? Allchin hänvisar i sitt resonemang till möjligheterna att luckan endast är skenbar: i denna kan ha funnits konst på förgängligt material. I Binfords plaidoyer för användningen av hypotetisk-deduktiv snarare än induktiv metod i arkeologi är detta en styggelse. Han försöker anvisa en utväg att pröva problemet helt utan antaganden om förlorat material.

Figå 4. »sådana sammenställningar, som är betingade av överallt möjliga, elementära beteendemönster – eller av slump . . .«. a) Eventorp, Sundals Ryr, Dalsland, Sverige. – Jfr. Moberg 1969 b. b) Sakatji-Aljan. Efter Okladnikov 1968 a. c) Kassikaityu river, Guyana. Efter Evans och Meggers. With the authors' permission.

»Compositions which are determined by universally possible, elementary behavioral patterns – or by sheer accident . . .«

Frågeställningen är i princip nära besläktad med den hos Glob – om icke identisk. Glob resonerar såtillvida likartat med Allchin, som han postulerar förekomsten av en figurvärld med allmännare europeisk spridning än hållristningarna låter konstatera. Till stor del skulle den ha förekommit på förgånligt material (30). För den »nya arkeologi«, som Binford gör anspråk på att företräda, torde detta alltså vara oacceptabelt.

Detta är inte platsen för en närmare diskussion av den teoretiska grundfrågan. Man kan emellertid konstatera, att de praktiska konsekvenserna av den utväg, som Binford enligt vad som nyss antydde vill visa, blir att man anstränger sig så långt som möjligt att komplettera hållristningarnas indikationer med sådana i annat arkeologiskt material. Sådana kompletteringar har Glob just antytt – exempelvis i form av metallmaterialets möjligheter att belysa västeuropeisk-nordiska kontakter (31), oberoende av hur man tolkar hållristningarnas besked. Vi återkommer därmed till den inledningsvis framhävda önskvärdheten av att sätta in hållristningarna i en så mångsidig referensram som möjligt, och därigenom bryta sådana isoleringstendenser hos »hållristningsforskning«, vilka kunnat iakttagas.

Hållristningsforskning blir bättre ju mindre den är enbart hållristningsforskning . . .

SUMMARY

In a review article on P. V. Glob's recent publication, »Rock Carvings in Denmark«, the author compares the situation in Scandinavian petroglyph studies today with that in 1945 when C. A. Althin published his monograph on the petroglyphs of Scania – mainly those within sight of the sites on the island of Bornholm, a main theme in Glob's book. We are still far from relieved of the necessity to accept isolated »petroglyph research« – with all the dangers of speculation and sterility involved. There is still too little chronology, and too few contextual data for the petroglyphs. In a cross-regional argument, the view preferred here is that the dichotomy between »South Scandinavian«, »bronze age«, »agricultural« petroglyphs and »Arctic«, »North Scandinavian«, »hunting and fishing« petroglyphs has been overemphasized. None of the quoted labels are adequate today. The first mentioned group (the »ship-type« rock art) is seen as a south-western, geographically marginal part of a large North and East European, partly North Asiatic complex, together with the »game-type« art, which prevails towards the north-east.

In Lewis R. Binford's »Archeological Perspectives«, questions of the importance or non-importance of »hidden data« are discussed – with a passage in B. Allchin's »The stone-tipped arrow« as an example. It is clear that Glob's analogous way of reasoning would be refuted by Binford. On the other hand, the consequence of Binford's position would be to emphasize the importance of studies of »independent« data, parallel with the petroglyph study. In fact, Glob has a marked tendency in this sound direction.

C. A. Moberg, Göteborg.

NOTER

- 1) Glob 1969, 8.
- 2) Nordén 1925.
- 3) Althin 1945.
- 4) Almgren 1964, 159.
- 5) Åse 1969, 550.
- 6) Marstrander 1963.
- 7) Beträffande uttrycken »skeppsristingar« och »viltristingar«, se Moberg 1960a.
- 8) Så som hos Marstrander 1963; och ännu mera. Jämför Moberg 1970.
- 9) Althin 1945, 17ff.
- 10) Samt dessutom bättre bilder av den gotländska Hågvide-ristningen; Hasselrot och Ohlmarks 1966, 214ff.
- 11) Althin 1945, 91.
- 12) Althin 1945, 16.
- 13) Moberg 1957. Hagen 1970.
- 14) Hallström 1960, 284f.
- 15) Jämför Hallström 1960, 297–305; Marstrander 1963, 129 etc.
- 16) Hallström 1960, 311–4.
- 17) Hallström 1960, 337–59 m. m. Jämför Moberg 1957 samt litteraturhänvisningar där.
- 18) Savvateev 1967, 1968. Gurina 1967. Astuvansalmi: Sarvas 1969.
- 19) Savvateev 1967, 1968.
- 20) Savvateev 1967, 13 och 1968, 144.
- 21) Savvateev 1968, 153.
- 22) Okladnikov 1959, 94 fig. 33.
- 23) Okladnikov 1959; Okladnikov och Zaporozjskaja 1959.
- 24) Okladnikov 1959, 87f., fig. 26–28. Okladnikov 1966, passim. Okladnikov och Zaporozjskaja 1969, passim. – I Okladnikov 1964, 236f. skisseras en förklaring genom gemensamt ursprung i Främre Orienten för skandinaviska och sibiriska framställningar.
- 25) Okladnikov 1968a, 44 fig. 4, 88 fig. 8.
- 26) Glob 1969, 131ff.
- 27) Glob 1969, 139ff.
- 28) Binford 1968, 18–20.
- 29) Allchin 1966, 41.
- 30) Glob 1969, 156.
- 31) Glob 1969, 135.

LITTERATURLISTE

- Allchin, B.*, 1966: The stone tipped arrow, late Stone Age hunters of the tropical Old World. London.
- Almgren, B.*, 1964: Bronsålderproblem i Norden. TOR 149–160.
- Althin, C.-A.*, 1945: Studien zu den bronzezeitlichen Felszeichnungen von Skåne. 1-2. Lund, København.
- Binford, Lewis R.*, 1968. Archeological perspectives. – New perspectives in archeology, udg. S. R. & L. R. Binford, 5-32. Chicago.
- Evans, C. och Meggers, B.*, 1960: Archaeological investigations in British Guiana. Washington: Smithsonian.
- Glob, P. V.*, 1969: Helleristingar i Danmark. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter VII.
- N. N. Gurina* 1967. Mir glazami drevnego chudozjnika Karelii. Le monde par les yeux des anciens peintres de la Karélie, Leningrad. AN SSSR, Institut archeologii.
- Hagen, A.*, 1970: Ausevik i Flora, Bergkunststudier. Bergen.
- Hallström, G.*, 1960: Monumental art of Northern Sweden from the Stone Age, Nämforsen and other localities. Stockholm.
- Hasselrot, P. och Ohlmarks, Å.*, 1966: Hällristningar. Stockholm.

- Marstrander, S.*, 1963: Østfolds jordbruksristninger, Skjeberg. Oslo.
- Moberg, C.-A.*, 1957: Vilka hållristningar är från bronsåldern? TOR 49–64.
- Moberg, C.-A.*, 1969a: Förord. – Hållristningar i Sverige, av Å. Fredsjö, S. Janson och Å. Fredsjö. 2. uppl. S. 7. Stockholm.
- Moberg, C.-A.*, 1969b: Sveriges mest olika hållristningar. Hembygden 1969–70: 84–94. Vänersborgs museum.
- Moberg, C.-A.*, 1970: Comments on Rock Carvings in Østfold. Norwegian archaeological review 3: 98–102.
- Nordén, A.*, 1925: Östergötlands bronsålder. Linköping.
- Okladnikov, A. P.*, 1959: Sjisjkinskie pisanitsy. Pamjatnik drevnej kultury Pribajkal'ja. Irkutsk.
- Okladnikov, A. P.*, 1964: Olen zolotyje roga. Rasskazy ob ochote za naskal'nyimi risunkami. Leningrad-Moskva.
- A. P. Okladnikov* 1966. Petroglify Angary. Moskva-Leningrad. AN SSSR, Sibirskoe otdelenie.
- Okladnikov A. P.*, 1968a: Liki drevnego Amura. Petroglify Sakatji-Aljana. Novosibirsk.
- Okladnikov, A. P.*, 1968b: Iz predistorii iskusstva amurskich narodov (Petroglify na r. Kija, Ussuri). Sovjetskaja archeologija 1968: 2 sid. 46–57.
- Okladnikov A. P. och V. D. Zaporozjskaja*, 1959: Lenskie pisanitsy. Naskal'nye risunki u derevni Sjisjkino. Moskva-Leningrad.
- A. P. Okladnikov & V. D. Zaporozjskaja* 1969. Petroglify Zabajkal'ja. 1. Leningrad. AN SSSR, Sibirskoe otdelenie, Institut istorii filologii i filosofii.
- Sarvas, P.*, 1969: Die Felsmalerei von Astuvansalmi. Suomen museo 5–33.
- Savvateev, J. A.*, 1967: O novych petroglifach Karelii. Sovetskaja archeologija 1967: 2 sid. 3–21.
- Savvateev, J. A.*, 1968: Petroglify Novoj Zalavrugi. Sovetskaja archeologija 1968: 1 sid. 134–57.
- Åse, L.-E.*, 1969: Arkeologiska vittnesbörd om strandförskjutningen vid Stockholm under de senaste c. 4000 åren. Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar 91: 536–60.